

Gabriel ANDREESCU

Neutralitatea militantă a statului în „conflictul” dintre libertatea religioasă și libertatea de expresie

I. Moment de referință: scandalul caricaturilor

Ziarul danez *Jyllands-Posten* a publicat la 30 septembrie 2005, 12 caricaturi al căror personaj principal era Mohamed. Gestul a fost gândit ca o reacție la refuzul unor caricaturişti de a face desene pentru o carte despre Islam. Actul a fost de la început o demonstrație asupra dreptului la exprimare, fără nicio intuiție a consecințelor. În mare, ele sugerau că Profetul este invocată de fundamentalistii islamici pentru a-și legitima acțiunile lor teroriste. Peste câteva luni, despre existența caricaturilor a început să se facă publicitate în mai multe țări musulmane, care a dus la manifestații de stradă violente, la atacarea Ambasadelor Danemarcei și a altor reprezentanțe occidentale, la boicotul bunurilor daneze. S-a cerut uciderea ziaristilor de la *Jyllands-Posten*¹.

Ca semn de solidaritate cu colegii din Danemarca amenințați cu moartea, mai multe ziare din Canada, Statele Unite, Franța, Germania, Spania, alte țări occidentale au republicat caricaturile. Același lucru l-au făcut cotidienele *Hospodárske noviny* și *Mlada fronta Dnes* din Cehia, *Sme* din Slovacia, *Sevodnya* din Ucraina, ziarul catolic lituanian *Respublika*, săptămânalul *Zgoda* din Belarus, două caricaturi au fost preluate de importantul ziar polonez *Rzeczpospolita* ș.a.² Caricaturile nu au fost preluate în Letonia. În România, Clubul Român de Presă a recomandat presei să evite reluarea imaginilor considerate de musulmani ofensatoare. Viceprimarul din Volgograd, Rusia, a semnat pe 15 februarie 2006 un decret prin care ziarul *Gorodskiye Vesti* și compania fondatoare urmau să fie lichidate în interval de o lună, întrucât, cu câteva zile înainte, au publicat un desen având ca personaje pe Isus, Buddha, Moise și Mohamed³.

Proteste violente din țările musulmane împotriva caricaturilor s-au mutat și în Europa. În Marea Britanie, Franța, Germania protestele au luat forme violente. Muftiul comunității islamice din Bulgaria a condamnat republicarea caricaturilor în presa occidentală și bulgară⁴, iar lucrul acesta a fost repetat de majoritatea șefilor

¹ O altă formă de protest, cumva mai neconvențională, a fost organizarea unei competiții de caricaturi asupra Holocaustului de către ziarul iranian *Hamshahiri*, cele mai bune urmând să fie publicate în mai multe cotidiene.

² *Anders Asmus*, Caricature Battle for Acceptance Instead of War of Civilizations, Axis Information and Analysis, 25th of february 2006, <http://www.axisglobe.com/article.asp?article=700>.

³ Aceștia, privind la televizor două grupuri gata să se încaiere, comentau: „Nu v-am învățat să faceți așa ceva”. A se consulta site-ul <http://www.regnum.ru/english/593425.html>.

⁴ *People's Daily Online*, Bulgarian Mufti issues official declaration on cartoon scandal, 9th of February 2006, http://english.people.com.cn/200602/09/eng20060209_241249.html.

comunităților islamice. Puțini, precum liderul religios Timur Seyfullin din Estonia, a adăugat că nu există totuși nicio justificare pentru violențele produse în Orient⁵.

Scandalul caricaturilor a tulburat în aceeași măsură opinia publică, teoreticienii și lumea politică din lumea occidentală. Pozițiile au fost foarte diverse, defensive sau ferme, acoperind o mulțime de argumente. În Danemarca unii locuitori au înălțat pancarte în care-și cereau scuze. În Marea Britanie Poliția a fost criticată a fi lăsat coloanele de fundamentalști islamici să incite la uciderea ziariștilor. Ministrul de externe suedez a fost nevoit să își dea demisia sub presiunea opiniei publice întrucât a contribuit la închiderea unui website deținut de o organizație de dreapta care dorea să republice caricaturile lui Mohamed⁶.

Ideea de bază în opinia publică australiană a fost că dacă vor să trăiască sub sharia, islamiștii sunt liberi să părăsească Australia. Majoritatea comentatorilor au subliniat lipsa de competență a guvernelor europene în domeniul presei, alții au pus accentul pe o politică de responsabilitate etc. În ceea ce privește opinia publică din noile democrații, ar fi de notat sondajul care arăta că în Rusia majoritatea populației a sprijinit poziția țărilor musulmane⁷.

Cardinalul Achille Silvestrini a condamnat, în numele Vaticanului, publicarea caricaturilor văzând în aceasta proba faptului că libertatea de expresie a devenit în lumea occidentală o valoare absolută. Majoritatea liderilor religioși catolici, protestanți sau ortodocși din țările europene și-au exprimat opoziția față de apariția în presă a caricaturilor.

Statele Unite au criticat publicarea caricaturilor. În același timp, Condoleeza Rice a subliniat că Iran și Siria au contribuit la inflamarea sentimentelor și la folosirea scandalului pentru a-și atinge propriile scopuri. Prim-ministrul australian, John Howard, a luat poziție împotriva oricărei manifestări a extremismului musulmani. Poziția oficială în Cehia a fost de solidarizare cu Danemarca – inclusiv prin asistență financiară – și adoptarea unei poziții comune în Uniunea Europeană asupra acestei chestiuni. Președintele Lituaniei, Valdas Adamkus, a telefonat premierului danez, Anders Fogh Rasmussen, pentru a-și exprima solidaritatea cu cetățenii și presa liberă din Danemarca⁸.

Majoritatea liderilor politici occidentali au încercat să exprime o poziție cât mai conciliantă. Un exemplu tipic pentru tendința generală este luarea de cuvânt a Președintelui Franței, Jacques Chirac, din 8 februarie 2006. Astfel:

⁵ Anders Asmus, op. cit.

⁶ A fost acuzată atât pentru faptul de a minți asupra rolului ei, cât și pentru împiedicarea libertății de exprimare (*CBC News*, Swedish foreign minister resigns over Prophet cartoon scandal, 21st of March 2006, <http://www.cbc.ca/story/world/national/2006/03/21/swede-minister-resigns.html>).

⁷ Centrul Rus de Cercetare a Opiniei Publice a realizat un sondaj în 46 de regiuni ale Federației. Doar 22% dintre cei intervievați nu auziseră de scandal. Un procent de 55% dintre respondenți simpatizau cu poziția musulmanilor, 38% consideră caricaturile drept acte iresponsabile care au insultat Profetul, 17% văd în publicarea caricaturilor o conspirație împotriva musulmanilor. Numai 19% dintre respondenți au sprijinit felul de abordare a acestei situații de Europa, iar 12% au văzut în reacțiile musulmanilor doar voința radicalilor de a lansa campanii antioccidentale (<http://www.regnum.ru/english/597576.html>; postat pe data de 11 iunie 2006).

⁸ Anders Asmus, op. cit.

„În ce privește subiectul caricaturilor și reacțiile pe care le-au provocat în lumea musulmană, reamintesc că deși libertatea de expresie este unul dintre principiile de bază pe care se sprijină Republica, acestea includ de asemenea valorile toleranței și respectul tuturor credințelor. Trebuie evitat orice fapt care poate să ofenseze credințele altora, în mod particular credințele religioase. Libertatea de exprimare trebuie exercitată într-un spirit de responsabilitate. Condamn toate actele evidente de provocare, responsabile cu inflamarea pasiunilor.

Condamn de asemenea toate actele de violență îndreptate împotriva persoanelor și reprezentanțelor străine din toată lumea și reamintesc că, în conformitate cu dreptul internațional, guvernele sunt responsabile pentru siguranța cetățenilor și a proprietăților acestora pe teritoriul lor. Voi cere guvernului să acorde o importanță particulară siguranței cetățenilor noștri din afara frontierelor”⁹.

Explicațiile evenimentelor au parcurs cam întreg spectrul de cauze posibile: absența unei imagini corecte asupra sensibilităților lumii musulmane; neînțelegerea, de către musulmani a logicii societăților occidentale; un act de provocare a ziariștilor danezi, datorită apropierii lor de sioniști; conspirația guvernelor sirian și iranian, interesate să înfrunte criticile internaționale cu privire la atentatul din Liban, respectiv, programul nuclear; pur și simplu, întâmplarea. Toată această pleiadă de comentarii și luări de poziții privitoare la publicarea caricaturilor Profetului Mahomed, la principii sau la determinări, nu sprijină neapărat munca cercetătorului chemat să judece cazul.

Scandalul caricaturilor pare să pună în discuție, în primul rând, problemele societăților islamice. Cum observa Thomas the Wraith, „O altă consecință a acestui scandal a fost să dea apă la moară celor mai severi critici ai islamismului. Dacă musulmanii nu pot trăi cu caricaturile care apar într-un ziar danez, cum ar putea ei să spera să se integreze într-o democrație deschisă, modernă? Dacă aceste 12 imagini, mai curând moderate, pot duce la o asemenea furie, nu suntem oare într-un război al civilizațiilor? Un război al popoarelor și al modurilor de a vedea lumea? Aceasta nu e o problemă de economie sau de politică. Este vorba despre perspective ireconciliabile despre natura umană și societate”¹⁰.

Rapid însă, scandalul caricaturilor lui Mahomed a fost pus în paralel cu operele iconoclaste care vizează creștinismul. Cartea și filmul *Codul lui Da Vinci* au fost considerate de criticii lor o blasfemie la adresa creștinătății. Vocile radicale au cerut interzicerea lor și au pus din nou în discuție limitele libertății de expresie.

Există și un corespondent românesc al „scandalului caricaturilor”: reacțiile la piesa *Evangheliștii* a Alinei Mungiu-Pippidi. De altfel, această asociere a fost invocată chiar de către autoare, al cărei articol intitulat „Războaiele nesfinte – Mahomed și Evangheliștii”¹¹ propune o analiză a luărilor de poziții față de piesă în termenii distincției *libertate de gândire/libertate de exprimare*. Alina Mungiu-Pippidi susține, elaborând pe baza binomului amintit, legitimitatea scrierii și publicării piesei

⁹ A se consulta site-ul http://www.france-ethiopie.info/article.php3?id_article=474.

¹⁰ *Thomas the Wraith*, Consequences of the Muhammad Cartoon Scandal, Wednesday, 1st of February 2006, <http://rantwraith.blogspot.com/2006/02/consequences-of-muhammad-cartoon.html>.

¹¹ Revista 22 nr. 832/2006, p. 14.

Evangheliștii și, respectiv, ilegitimitatea respingerii ei pe argumente ideologice. Mai mulți autori au remarcat că o astfel de comparație „dezvăluie disproporții majore”¹², dar important pentru discuție rămâne raționamentul care justifică libertatea de expresie. În analiza pe care o face opiniilor Alinei Mungiu-Pippidi, Codrin Liviu Cuțitaru urmează următoarea linie logică. O societate deschisă nu este primordial definită prin libertatea de expresie și libertatea de gândire. Principiul garant al liberalismului de pretutindeni ar fi libertatea opțiunii. Or, singura formă de represiune pe care o societate deschisă și-o poate permite este manifestarea extremistă care neagă opțiunea *celuilalt*, ceea ce înseamnă încălcarea chiar a contractului liberal. Îngrădirea opțiunii celuilalt poartă în mod curent eticheta de „extremism”.

Pe această linie de raționament, Codrin Liviu Cuțitaru respinge judecata autoarei *Evangheliștilor*, care califică piesa sa drept un rod al libertății de gândire, pe când detractarea inițiată de contestatari ar fi manifestarea unui fundamentalism religios. Iată concluzia autorului: „Miza *Evangheliștilor*, în ciuda declarațiilor *estetizante* și *literaturizante*, rămâne una premeditat *ideologică*, orice reacție critică la adresa ei, pe acest teritoriu, fiind cât se poate de legitimă”¹³.

Evident, Cuțitaru nu pune în discuție *calitatea* afirmațiilor și contestațiilor privitoare la piesă, ci legitimitatea de principiu a acestora.

II. Ce înțelegem prin „libertatea de gândire, de conștiință și religie”

Observațiile anterioare sunt observații cadru pentru analiza raportului dintre libertatea religioasă și libertatea de expresie. Scurtele referiri făcute la analize de genul celor amintite – Alina Mungiu-Pippidi sau Codrin Liviu Cuțitaru – nu pot avea decât un rol introductiv în analiza de fond a relației dintre cele două libertăți. Într-un astfel de context sensibil este preferabilă circumscrierea cât mai tehnică a termenilor pe care îi utilizăm. Prima întrebare ar fi ce înțelege doctrina prin libertatea religioasă și care este relația acesteia, în raport cu definiția, cu libertatea de expresie. Cadrul esențial al răspunsului este, desigur, dreptul internațional.

Or, dreptul internațional arată că nu vorbim decât printr-o convenție simplificatoare despre „libertatea religioasă”. Libertatea enunțată și protejată de instrumentele internaționale are o formulare mai largă, din motive care vor fi explicate mai departe. Ea implică, în fapt, un drept complex, și anume *libertatea de credință, de religie, de gândire și conștiință*. Iată formularea Pactului internațional privind drepturile civile și politice care enunță în art. 18 următoarele:

- (1) Orice persoană are dreptul la libertatea gândirii, conștiinței și religiei; acest drept implică libertatea de a avea sau de a adopta o religie sau o convingere la alegerea sa, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea, individual sau în comun, atât în public, cât și în particular, prin cult și îndeplinirea riturilor, prin practici și prin învățământ.

¹² Codrin Liviu Cuțitaru, *Libertate, ideologie și literatură sau Despre noua condițiune ideală a artei*, în *aLititudini* nr. 3/2006, luna mai, p. 8.

¹³ Codrin Liviu Cuțitaru, op. cit., p. 9.

Și Convenția europeană a drepturilor omului are în vedere, la art. 9, libertatea de gândire, de conștiință și de religie¹⁴:

(1) Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau în colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor.

Luarea în considerare a tuturor acestor fațete este motivată de existența unei dimensiuni individuale, fundamentală de altfel, care este credința. Apoi, de existența formelor comunitare de exercitare a credințelor, religiile, a căror teme principale sunt dreptul la personalitate juridică a grupărilor de credincioși și respectarea autonomiei instituționale¹⁵. În sfârșit, alături de credințele tradiționale sau majoritare există o mulțime de alte opțiuni minoritare de natură esoterică, exotică și, bineînțeles, gândirea agnostică, non-teistă și ateistă, care sunt acoperite prin referirea la „libertatea de gândire și de conștiință”.

Chiar această simplă completare a universului de discurs arată cât de ilegitimă este punerea în opoziție a libertății religioase cu critica ei agnostică ori atee. Ele se bucură de egală protecție, de fapt sunt componente ale aceleiași valori, principiu care este foarte clar apărat de doctrină. O susține în opinia sa din 1993, Comitetul drepturilor omului:

„Art. 18 [al Pactului internațional privind drepturile civile și politice] protejează credințele teiste, non-teiste și ateiste, ca și dreptul de a nu profesa vreo religie sau credință. Termenii credință și religie trebuie să fie gândiți într-un sens larg. Articolul 18 nu se limitează în aplicarea sa la religiile tradiționale ori la religiile și credințele cu caracteristici instituționale sau la practici analoage celor ale religiilor tradiționale”¹⁶.

Pentru aprofundarea conținutului libertății intitulată simplificat „religioase”, referința cea mai utilă este Declarația pentru eliminarea tuturor formelor de intoleranță și discriminare pe bază de religie sau credință. Declarația diferențiază, conform titlului, *credința* și *religia* și garantează „libertatea de gândire, conștiință, religie sau credință”, dând acestei sintagme sensul următor:

- „a) de a organiza servicii divine și de a se reuni într-o anumită religie sau credință și de a stabili și menține locuri în aceste scopuri;
- b) de a stabili și menține instituții caritabile și umanitare corespunzătoare;
- c) de a produce, de a dobândi și de a folosi într-o măsură corespunzătoare articolele și materialele necesare legate de ritualuri și obiceiuri ale unei religii sau credințe;

¹⁴ Având în vedere apariția în timp a instrumentelor, se poate spune că Pactului internațional privind drepturile civile și politice preia până aproape de identitate formularea Convenției.

¹⁵ Libertatea religioasă sugerează/ridică tema existenței sau nu a unei libertăți de religie instituțională, susținută de autori precum Jean-Pierre Schoupe („L’éclosion de la liberté de religion dans la jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l’Homme”, *Bulletin d’information sur les droits de l’homme*, Strasbourg, 18 Mars 2004, p. 16-18).

¹⁶ General Comment no. 22 (48) (Art. 18) adopted on 20th of July 1993, CCPR/C/21/Rev.1/Add. 4, 27th of September 1993, p. 1.

- d) de a scrie, produce și răspândi publicații relevante în acest domeniu;
- e) de a propovădui o religie sau o credință în locuri potrivite acestor scopuri;
- f) de a solicita și de a primi ajutoare financiare voluntare și alte contribuții de la persoane individuale și instituții;
- g) de a pregăti, numi, alege sau desemna prin succesiune conducători corespunzători, după cerințele și standardele fiecărei religii sau credințe;
- h) de a respecta zilele de odihnă și de a celebra sărbătorile și ceremoniile religioase, în acord cu preceptele unei religii sau credințe;
- i) de a stabili și menține comunicarea cu persoane individuale și comunități în probleme referitoare la religie sau credință, la nivel național și internațional”¹⁷.

Cele nouă atribute enumerate mai sus reprezintă o dezvoltare cu valoare doctrinară, un îndreptar pentru evaluarea felului în care se respectă sau nu libertatea religioasă și de conștiință într-un caz concret. Alte nuanțe sunt date de doctrina creată în cadrul Comitetului de drepturile omului și ale Curții Europene de Drepturile Omului (CEDO).

Revenirea asupra definițiilor ne ajută să explicăm gratuitatea multor incriminări ale celor care arată a fi dușmani ai libertății de expresie în numele libertății religioase. Libertatea complexă avută în vedere privește manifestarea liberă a ideilor religioase, alături de alte idei, nu limitarea criticilor la adresa lor, nici circumscrierea acestora. Mai mult, cele nouă atribute subliniază, în contextul temei, importanța libertății de expresie pentru libertatea religioasă. *Ultima nu poate exista fără cealaltă.*

În spiritul ordinii mondiale stabilite la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, a oprit un agnostic să ironizeze folosirea imaginii Profetului drept stindard al terorismului este tot una cu a interzice musulmanului să se întoarcă cu fața spre Mecca. Afirmarea este valabilă pentru orice alte identități. Este în logica unui ateu să considere caraghioasă o procesiune a preoților care îl roagă pe câmp pe Dumnezeu să aducă ploaia. A i-o interzice este ca și cum ai oprit creștinii să interzică intrarea în biserică a unor persoane în costum de baie. Nu poți să ai libertate decât pentru musulmani, ortodocși, mozaici etc., iar pentru savanți, umaniști, feminisți, sceptici, nu.

III. Cât de obligatorii sunt prevederile dreptului internațional?

Se pune întrebarea în ce măsură statele – incluzând cazul particular al statelor islamice – sunt obligate să trateze temele libertății religioase și ale celei de expresie în sensul definit mai sus. În definitiv, scandalul caricaturilor a rezultat tocmai din refuzul anumitor comunități de a accepta abordarea imaginilor religioase în mod egal cu atitudinile sceptice sau agnostice. Răspunsul se găsește în ordinea internațională stabilită la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Această ordine este stabilită prin organisme interguvernamentale – în primul rând, Organizația Națiunilor Unite – și principiile adoptate de acestea prin convenții, tratate sau norme de natură mai

¹⁷ Rezoluția 36/55, 1981 a Adunării Generale a ONU (Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință, Educarea toleranței în spiritul reflectării drepturilor copilului, Buzău, p. 38-39).

slabă. Carta ONU și normele adiacente adoptate ulterior în virtutea și în sensul Cartei, peste care se suprapun sistemele regionale și subregionale, precum sistemele normative ale Consiliului Europei, Organizației pentru Cooperare și Securitate în Europa (OSCE), Uniunii Europene (UE), reprezintă referința oricărei discuții asupra conotației drepturilor și echilibrului între ele.

Sistemul normativ postbelic a avut ca principal țel asigurarea păcii în lume. S-a considerat că atingerea acesteia este posibilă dacă se respectă principiile fundamentale ale autodeterminării popoarelor, drepturilor omului și integrității teritoriale a statelor. În particular, drepturile și libertățile fundamentale definite de Declarația universală a drepturilor omului au căpătat statut cutumiar. Interzicerea genocidului, a discriminării rasiale și a torturii sunt norme *ius cogens*, consfințite prin tratate precum Convenția împotriva interzicerii crimei de genocid, adoptată sub egida ONU, Convenția contra torturii și a altor pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante, adoptată sub egida Consiliului Europei, ori Pactele¹⁸. În ansamblul acestui sistem cu statut *ius cogens* avem de căutat garanțiile și eventualele limitări ale exercitării libertății religioase și a libertății de expresie.

Normele sunt deseori complementare, ceea ce le face să se controleze reciproc¹⁹. Principala tensiune poate să apară între exercitarea suveranității naționale și normele universale. Ca să revenim la cazul statelor islamice, este binecunoscut că drepturile civile și politice ale femeilor sunt, în astfel de state, încălcate flagrant. Regimurile islamice neagă aceste drepturi în numele voinței naționale care, în termeni specifici, înseamnă exercitarea drepturilor la autodeterminare. Care principiu este mai puternic decât altul?

Evoluția principiului autodeterminării în anii '90 a accentuat ponderea drepturilor omului în determinarea conținutului său. Pe de o parte, s-a subliniat că autodeterminarea popoarelor este o normă de drepturile omului, pe de altă parte, s-a condiționat sprijinul dat procesului de autodeterminare al unei comunități care îl invocă de respectarea drepturilor omului. Aplicarea principiului autodeterminării popoarelor nu ar trebui să conducă la o limitare a drepturilor omului existente. Adevărata autodeterminare, care exprimă voința întregii populații, nu doar a unei majorități, ar trebui să conducă la o protecție sporită a drepturilor individuale și de grup²⁰. În termenii lui Thomas Franck, principiul autodeterminării popoarelor nu este un principiu de excludere, ci unul de includere: „Participarea deschisă, corectă și liberă în procesul de guvernare ales liber de state este un drept al popoarelor din toate țările”²¹.

¹⁸ Existența tratatului are efect asupra procedurilor.

¹⁹ Nu trebuie confundat caracterul limitat al puterii standardului cu fenomenul permanent de contestare a sistemului de drept internațional, pe bază ideologică (între 1917-1989) sau în direcția fundamentalismului religios astăzi (a se vedea *Valentin Constantin*, *Drept internațional public*, Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2004, p. 35).

²⁰ *Rein Müllerson*, *International Law, Rights and Politics, Developments in Eastern Europe and the CSI*, Routledge, London and New York, 1994.

²¹ *Thomas Franck*, *The Emerging Right to Democratic Governance*, *American Journal of International Law*, vol. 86, 1992.

Din această perspectivă, lucrurile par simple: un anumit număr de drepturi și libertăți sunt universale, iar acest principiu face parte din ordinea internațională în care trăim. Ele nu se pot opune suveranității naționale în măsura în care însăși suveranitatea, ca expresie a autodeterminării popoarelor, le presupune. Dacă există o problemă, ea nu rezultă din principii. Dreptul internațional constituie doar o componentă a relațiilor internaționale. Chiar dacă, ca atare, dreptul constituie baza oricărui discuții în termeni de legitimitate, evenimentele din lume reflectă mulți alți factori, inclusiv unii care nu se bucură de legitimitate, dar pot avea impact²². ONU, organizație universală, este departe de a asigura condițiile de onorabilitate specifice unei comunități respectuoase pentru regulile ei, iar statele membre ale organizației sunt departe de a fi modele în acest sens²³.

IV. Limitarea libertății de expresie și tema democrației militante

Posibilitatea punerii unei limite în exercitarea oricărui drept este general acceptată de etica democrațiilor și în dreptul contemporan. O enunță limpede Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, Convenția europeană a drepturilor omului și alte tratate fundamentale ale dreptului internațional. În particular, instanțele de judecată care analizează limitarea exercitării unui drept pentru garantarea altor drepturi o fac pe baza unor principii de proporționalitate, de rezonabilitate etc. Controlul reciproc între drepturi are o dimensiune specifică în cazul democrațiilor militante.

Noțiunea «democrației militante» face distincția a două modele postbelice naționale de liberalism: cel american și cel german. Primul este fundamental devotat maximei libertăți posibile. Toate ideile sunt acceptate, statului refuzându-i-se orice atribut să judece natura acestora. Rămâne desigur clară distincția dintre idei și manifestări, acțiunile identitare ori politice violente fiind sever reprimare.

Modelul german este numit oficial *wehrhafte Demokratie*, de unde traducerea aproximativă prin *democrație militantă*²⁴. Statul german a definit explicit un număr de „principii fundamentale ale ordinii democratice libere” și a interzis atât acțiunile, cât și ideile care contravin acestora. În raport cu aceste principii, unele opțiuni intră în categoria extremismelor și sunt, ca atare, interzise de lege. Astăzi se face o distincție mai fină între radicalism și extremism, ultimul calificativ aplicându-se doar organizațiilor și manifestărilor neconstituționale.

²² Relațiile internaționale reflectă și raporturile de putere (a se vedea *Valentin Constantin*, op. cit., p. 528).

²³ Iată o prezentare deloc măgulitoare: „coalitia [...] în final, a reușit să își extindă alianța, din punct de vedere ideologic, până la dictatura basistă din Siria, care nu era prea diferită de dictatura basistă din Irak. Despoții medievali ai Arabiei Saudite și-au ocupat și ei locul în marea coalitie. Alianța s-a dovedit un echipaj de pirați, format din teroriști, dictatori, regi, antisioniști, magnați ai petrolului și gangsteri cu un ochi. Era o priveliște înfiorătoare. Era Adunarea Generală a Națiunilor Unite” (a se vedea *Paul Berman*, *Teroare și liberalism*, Ed. Curtea veche, București, 2005, p. 31).

²⁴ *Cas Mudde*, Noi provocări globale pentru drepturile omului și democrație, în *Revista Română de Drepturile Omului* nr. 26/2002.

Distincția *model american/model german* astfel prezentată este schematică, democrațiile liberale de astăzi optând pentru soluții care se identifică mai mult sau mai puțin cu unul dintre cele două tipologii. Mai multe state europene au preluat câte ceva dintre normele democrației militante. Lucrul acesta este vizibil în primul rând din felul în care sunt tratate ideile considerate șovine, rasiste, antisemite, homofobe etc. Un număr de țări europene au o legislație care sancționează acest tip de manifestări, chiar dacă manifestările nu depășesc nivelul exprimării.

România a urmat și ea, în anii 2000, principiile democrației militante, piesele principale ale sistemului fiind Ordonanța de Guvern nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea oricăror forme de discriminare²⁵ și Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 31/2002 privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii²⁶.

Prima interpretează ca discriminare și atingerea dreptului la demnitate personală, normă definită într-un mod care intră în tensiune cu libertatea de exprimare. Într-adevăr, art. 19 al Ordonanței Guvernului nr. 137/2000 introduce o formulare foarte largă și sancționează „orice comportament manifestat în public, având caracter de propagandă naționalist-șovină, de instigare la ură rasială sau națională, ori acel comportament care are ca scop sau vizează atingerea demnității sau crearea unei atmosfere intimidante, ostile, degradante, umilitoare sau ofensatoare, îndreptat împotriva unei persoane, unui grup de persoane sau a unei comunități și legat de apartenența acestora la o anumită rasă, naționalitate, etnie, religie, categorie socială sau la o categorie defavorizată, ori de convingerile, sexul și orientarea sexuală a acestuia”.

Ordonanța atribuie statului competența de a stabili – prin intermediul Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării – care comportament, de fapt idei și expresii, încalcă demnitatea persoanelor sau grupurilor, le califică drept contravenții și instituie sancțiuni. Ea stipulează și dreptul persoanelor discriminate de a pretinde despăgubiri proporționale cu prejudiciul suferit și restabilirea situației anterioare discriminării.

Ar mai fi de adăugat că în 2005, prevederile Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 31/2002 au fost introduse în Codul penal.

Prevederi antidiscriminatorii relevante și pentru problematica libertății de expresie se regăsesc și în alte câteva legi speciale. Legea nr. 148/2000 privind publicitatea²⁷ interzice utilizarea unor afirmații discriminatorii în publicitate. Legea nr. 48/1992 a audiovizualului²⁸ și amendată semnificativ în ultimii ani ar merita o discuție în sine, și pentru că statutul presei electronice este diferit de cel al presei scrise. Activitatea Consiliului Național al Audiovizualului (CNA), a ridicat cele mai serioase întrebări asupra limitelor pe care această instituție le poate pune libertății de

²⁵ Legea de aprobare a O.G. nr. 137/200 este Legea nr. 48/2002, votată de Parlamentul României de abia după 2 ani.

²⁶ Monitorul Oficial al României nr. 214 din 28 martie 2002.

²⁷ Monitorul Oficial al României nr. 359 din 2 august 2000.

²⁸ Legea a fost abrogată prin Legea nr. 504/2002 (Monitorul Oficial al României nr. 534 din 22 iulie 2002).

exprimare. CNA are o amplă jurisprudență cu privire la declarațiile considerate ostile, degradante, umilitoare sau ofensatoare făcute la posturile de radio și televiziune.

V. Intervenția statului și limitarea libertății de expresie în România

De la înființarea sa, Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării a dat un număr considerabil de sancțiuni care privesc idei și exprimări considerate degradante. Acestea au fost deseori criticate din perspectiva dreptului la exprimare²⁹. Statutul art. 18 al Ordonanței Guvernului nr. 137/2000 se află însă astăzi sub o cenzură extrem de interesantă din partea justiției. Într-adevăr, instanțele de judecată au respins sistematic sancțiunile sau trimerile în judecată pentru materiale din presa scrisă pe baza legislației privind combaterea discriminării. Acest fapt privește și ceea ce voi numi simplificat *propagandă cu caracter fascist*. O hotărâre de importanță decisivă a privit, în acest sens, cazul profesorului brașovean Grigore Opriță. Acesta a publicat mai multe articole și a editat un CD cu privire la Mișcarea legionară, considerate apologetice. Opriță a fost învinuit în anul 2002 de „propagandă naționalist-șovină și răspândirea de simboluri fasciste, rasiste și xenofobe” pe baza Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 31/2002. Procesul său a devenit, astfel, un test fundamental al actului normativ respectiv. Tribunalul Brașov a hotărât în anul 2004 condamnarea lui Opriță la 3 ani închisoare pentru propagandă naționalist-șovină, extremistă și xenofobă. În luna septembrie 2005, Curtea de Apel Brașov a anulat hotărârea invocând libertatea de gândire și de exprimare garantate prin Constituție. Înalta Curte de Casație și Justiție a respins recursul Parchetului în anul 2006, ridicând în acest fel principiile constituționale ale libertății de exprimare și gândire deasupra normelor democrației militante.

Având în vedere cariera normelor amintite, se poate spune, în concluzie, că România a adoptat o legislație care limitează sever, și prin comparație cu alte state, libertatea de expresie, în scopul protejării demnității anumitor categorii fragile, precum romii și homosexualii, ori a unor categorii cu o sensibilitate particulară, precum evreii și cultele. În același timp, instanțele de judecată au mers pe o cale opusă, evaluând aceste norme drept excesive în raport cu garanțiile constituționale și internaționale ale libertății de expresie. Această situație se poate descrie ca o confruntare între principiile democrației militante și valorile clasice ale unei democrații care are ca referință exemplul american.

VI. Este democrația militantă în serviciul tendințelor teocratice?

Conceptul democrației militante nu implică doar principiul protejării valorilor constituționale, ci și accentul pe care îl pune în raport cu premisa de fond pe

²⁹ *Gabriel Andreescu*, Libertatea de exprimare și legislația de combatere a discriminării în România, în *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr. 1/2005.

respectul identităților. Trebuie subliniat acest aspect, căci libera exprimare a opiniilor face parte, la rândul ei, din valorile constituționale. Condamnarea unei declarații rasiste înseamnă automat punerea valorii astfel încălcate deasupra importanței umane și sociale a faptului de a gândi autonom și a spune ce gândești. Pe această linie, contestarea unei doctrine ori a unei instituții religioase poate fi cenzurată în scopul menajării celor credincioși. O cere, spre exemplu, Adrian Papahagi care, ridicându-se împotriva anumitor critici aduse BOR de către organizația Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință (SLC), comentează:

„...sub mantia străvezie a unei pretinse «libertăți de conștiință», dl. [...] și SLC ascund de fapt un anticreștinism totalitar, pe care de-acum înainte societatea românească ar trebui să-l sancționeze imediat (inclusiv penal) alături de antisemitism și de alte atitudini care atacă adevărata libertate de conștiință!”³⁰

Un alt tânăr teolog, Mircea Platon, a invocat „pretenția C.N.C.D. de a regula dezbateră intelectuală românească”, pentru a propune ca, „Dacă tot e vorba să avem cenzura, de ce să nu avem una bazată pe idei împărtășite de majoritatea românilor din toate timpurile, pe morala și cuviința tradiționale decât pe pidosnicul puritanism al corectitudinii politice [...]?”³¹

Această atitudine poate merge oricât de departe, devenind o adevărată tendință teocratică, căreia autorul invocat anterior, Mircea Platon, i-a dat o formulare exponențială. Punând în frunte îndemnul „Pe vrăjmașii Bisericii nu-i putem ierta!”, Platon invită:

„Să riscăm să nu îi iubim pe eretici, păgâni și ateii. Să riscăm să le amintim că pe vrăjmașii noștri îi putem ierta, dar pe cei ai Bisericii, nu. Să riscăm să arătăm tuturor că nu despre «toleranță» e vorba în Evanghelie, ci despre mântuire. Să riscăm să călcăm în picioare răgușitele trâmbițe cu care înaintemergătorii antihristului își propagă minciunile. Să riscăm să le cerem tuturor intelectualilor români apostatați, să-și facă penitența publică și solemnă toată viața lor. Să riscăm să cerem, cu firească supunere, Bisericii Ortodoxe din întreaga lume să lupte pentru restituirea cenzurii religioase a vieții intelectuale și să aprindă candela unui nou Sinod Ecumenic în care să se denunțe toate rătăcirile acestui secol, aruncând anatema asupra lor. Să lăsăm, așadar, deoparte deșartele învățături ale acestei lumi. Cine vrea «toleranță», «iubire» și «duh smerit» de la noi, trebuie să fie de partea lui Hristos, nu a diavolului!”³².

Atitudinea autohtonă care cere imunitatea absolută a identității religioase, perfect similară cu cea exprimată de purtătorii de cuvânt ai mișcărilor islamice nu constituie deloc un exotism. Ea a devenit expresia culturală din ce în ce mai vizibilă și susținută a unei tinere generații de intelectuali ortodoxizanți, prezenți o perioadă în publicații cu caracter religios, pentru ca astăzi să ocupe un spațiu semnificativ în revistele culturale și în cotidiene. Tinerii atrași de teocrație par unitari în ce privește opiniile asupra locului statului în societatea contemporană, deși pot fi în divergență între ei

³⁰ *Adrian Papahagi*, Libertate de conștiință sau anticreștinism?, în Ziua din 19 martie 2005.

³¹ *Mircea Platon*, Unde ne sunt inchizitorii?, în Ziua din 30 august 2005.

³² *Mircea Platon*, Războiul văzut, în Rost nr. 28/2005 (reluat din revista „Biserica și problemele vremii” din februarie 1998).

din multe alte puncte de vedere cu relevanță culturală ori socială. Unii dintre autorii amintiți sunt cunoscuți și sub numele „Grupul de Presiune de la Paris”, ce-i include pe: Cristian Bădiliță, Toader Paleologu, Adrian Papahagi cel menționat, Sebastian Maxim, Mihail Neamțu, Petre Guran³³.

Faptul remarcabil nu este doar apariția acestei noi generații intelectuale, ci susținerea pe care tezele ei, negând visceral libertatea intelectuală, o primesc de la oamenii de cultură aparținând *mainstream*-ului actual. În revista *Idei în dialog*, Dan C. Mihăilescu susținea opiniile radicale ale unuia din autorii citați mai sus, scriind: „Oarecum în directă conexiune, semnez un articol care ar merita să facă obiectul unei dezbateri ample, responsabile și calme: «Unde ne sunt inchizitorii?» de Mircea Platon (Ziua, 30 august), caracterizat drept „excelentul eseist în vârstă de numai 32 de ani”³⁴.

Această atmosferă culturală de sorginte teocratică are un impact larg valorificat la nivel politic și legislativ. Recent, Camera Deputaților a adoptat două amendamente la proiectul de lege a libertății religioase și a regimului general al cultelor având argumentul protecției vieții de cult³⁵. Astfel, la 18 mai 2006, Comisia Juridică și Comisia pentru drepturile omului au adoptat un amendament propus de deputatul PRM, Ioan Aurel Rus, referitor la pedepsirea prozelitismului religios abuziv, cu următorul conținut:

„Prozelitismul abuziv desfășurat de o persoană sau cult de natură a încălca dreptul la intimitate al individului, libertatea de gândire sau de conștiință – care utilizează metode și tehnici psihologice agresive de persuasiune sau promiterea și oferirea de bani în scopul atragerii de noi adepți, constituie infracțiune ce se pedepsește cu amendă sau cu închisoare de la șase luni la trei ani”.

Amendamentul a fost criticat, printre alții, de minoritățile religioase, dar acest lucru nu a intimidat efortul de a transforma legea într-un control religios al cultelor capabile să atragă susținerea statului³⁶. La 21 iunie 2006 Comisia pentru drepturile omului, culte și minorități naționale a adoptat un alt amendament, propus de Cultul musulman, la care au aderat alte culte recunoscute și a fost susținut de Secretarul de Stat de la Ministerul Culturii și Cultelor, Adrian Lemeni³⁷. Conținutul lui arată în felul următor:

„În România sunt interzise orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de defăimare și învrăjbire religioasă, precum și ofensa publică adusă simbolurilor religioase”.

Propunerea a trezit protestele mai multor organizații neguvernamentale³⁸. Acestea au susținut că „Amendamentul intenționează, de fapt, să creeze un monopol al cultelor în domeniul credințelor și opiniilor. O serie întreagă de cărți de filosofie sau

³³ Ion Murgeanu, Tânăra generație, în Ziua din 27 martie 2004.

³⁴ Dan C. Mihăilescu, Lecturi la tavă – când învie o epocă, în Jurnalul național din 6 iunie 2006.

³⁵ Aflat în dezbateri în momentul elaborării acestui studiu.

³⁶ Au avut loc critici internaționale, cel mai mare impact avându-l poziția Comisiei Helsinki care, prin vocea președintelui său, senatorul republican Sam Brownback, a susținut: „El trebuie retras sau amendat semnificativ pentru a respecta angajamentele OSCE”.

³⁷ Textul a fost votat cu două abțineri: ale reprezentanților PNL, Mona Muscă și Teodor Iustian.

³⁸ Este vorba despre *Ombudspersons for National Minorities*, Centrul de Studii Internaționale, Centrul pentru Jurnalism Independent, Centrul de Resurse Juridice, Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință, Accept.

beletristică va putea fi considerată ofensatoare pentru unele culte și interzisă. [...] Tineri care poartă tricouri cu anumite trupe rock ar putea fi sancționați în baza acestui amendament. Numeroase opinii critice față de anumite atitudini religioase reprobabile, precum cazul de la Tanacu, nu ar mai putea fi exprimate în presă. Libertatea de exprimare din România se va integra în Uniunea Europeană cu voal pe chip”.

Declarația citată arată că intenția de protejare a unui grup religios prin eliminarea oricăror critici ori contestații la adresa lui intră în coliziune cu protecția altui grup religios ori cultural, dacă cele două au doctrine sau manifestări divergente. În fapt, controlarea de către stat a exprimării religioase asigură un monopol în beneficiul grupărilor religioase cele mai puternice. Dusa la ultimele ei consecințe, democrația militantă, gândită să protejeze diversitatea etnoculturală sau religioasă, ajunge să amenințe și să sărăcească tocmai pluralitatea. În măsura în care identitatea religioasă implică exprimarea religioasă, sancționarea exprimării duce inerent la sancționarea identității. Situația afectează în primul rând acele grupări în care dimensiunea propovăduirii mesajului divin constituie o importantă dimensiune a credinței lor.

VII. Hărțuirea reciprocă a identităților

În condițiile democrației militante, nu este neapărat determinant care tip de identitate câștigă. Religiile au de cele mai multe ori la bază distincția dintre Bine și Rău, iar Răul poate fi identificat cu altă categorie identitară. Ascendentul pe care pare să îl aibă în ziua de astăzi identitatea religioasă poate fi răsturnat printr-o simplă schimbare a unghiului de vedere.

Teza își găsește un exemplu la îndemână în situarea religiilor față de homosexualitate. Multe dintre acestea condamnă relațiile de același sex în termeni severi. La începutul anului 2005, Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării a judecat o sesizare privind atitudinea preotului Ion Stanciu față de cantorul bisericesc P.M.G. de la Biserica Adormirea Maicii Domnului din comuna V., județul Brăila, unde profesa. Preotul a prezentat prima dată, la sfârșitul uneia dintre liturghii, în fața enoriașilor aflați în biserică, un ziar cu un anunț din care ar fi reieșit că P.M.G. este homosexual și caută parteneri bărbați pentru sex și a comentat în felul următor: „Gabi este gay”, „Uitați ce am ținut aici: lupul între oi”, „se ocupă cu bărbații”, „Nu am nimic cu el, este bun, sufletist, dar trebuie dat afară”. După primele reacții ale lui P.M.G., preotul Ion Stanciu a continuat acuzele cu privire la orientarea sexuală a acestuia la înmormântări și în discuțiile cu alte persoane. A organizat o ședință a parohiei V. la care au participat consilierii bisericii din V. (reprezentanți ai enoriașilor) unde a fost invitat și P.M.G. și l-a supus unor întrebări hărțuitoare cu privire la viața sa privată. S-a ajuns până la situația ca preotul consilier N.V. trimis la Episcopia Dunării de Jos pentru a cerceta conflictul să ceară ca P.M.G. să fie adus la Galați pentru a se face o expertiză de către medicii pe care îi are Biserica cu privire la orientarea sexuală. Consilierul N.V. a susținut că „homosexualii nu au ce căuta în sânul bisericii”.

Colegiul CNCJ a judecat petiția transmisă de către Centrul de Resurse Juridice și Organizația Accept, care cerea sancționarea preotului I.S., preotului consilier N.V. și

a Episcopiei Dunării de Jos pentru fapte de discriminare săvârșite împotriva lui P.M.G. Colegiul a decis că fapta preotului I.S. a avut ca efect o deosebire și o excludere a lui P.M.G. pe criteriul presupusei sale orientări sexuale, ce a avut drept scop înlăturarea sa din cadrul comunității enoriașilor bisericii creștin-ortodoxe din comuna V. CNCD a avut în vedere că afirmațiile preotului Ion Stanciu cu privire la orientarea sexuală a lui P.M.G. au avut ca efect restrângerea exercitării, în condiții de egalitate, a mai multor drepturi: dreptul la viață privată; dreptul la egalitatea în activitatea economică și în materie de angajare și profesie; dreptul la demnitate personală. Colegiul a considerat că referirea la homosexualitatea cantorului în biserică, loc public, „în care se aflau la momentul respectiv mai multe persoane, enoriași ai bisericii și membrii comunității în care trăiește P.M.G.”, a creat un cadru intimidant, ostil și degradant și a agravat comportamentul discriminatoriu al preotului Ion Stanciu³⁹.

Ca urmare, Colegiul CNCD a calificat afirmațiile preotului Ion Stanciu drept fapte de discriminare și l-a sancționat pe contravenient cu amendă contravențională în cuantum de 10 milioane de lei⁴⁰.

VIII. Ideea neutralității militante a statului

Soluția Colegiului CNCD în cazul preotului Ion Stanciu produce o asimetrie între exercitarea libertății religioase și exercitarea dreptului la orientare sexuală, component al dreptului la viață privată și al dreptului de a fi ferit de discriminare, de data aceasta, în defavoarea identității religioase.

Să revenim la sensul libertății garantate de Declarația pentru eliminarea tuturor formelor de intoleranță și discriminare pe bază de religie sau credință, și anume „libertatea de gândire, conștiință, religie sau credință”. Următoarele puncte: libertatea de a scrie, produce și răspândi publicații relevante în acest domeniu; de a propovădui o religie sau o credință în locuri potrivite acestor scopuri; de a stabili și menține comunicarea cu persoane individuale și comunități în probleme referitoare la religie sau credință, la nivel național și internațional, acoperă, într-o formă sau alta, manifestările preotului Ion Stanciu. De ce libertatea religioasă a preotului Stanciu este „învinsă”, din acest punct de vedere, de libertatea de expresie a homosexualilor? Dar la fel de bine, putem imagina o situație simetrică în care o comunitate de homosexuali să discrimineze credincioșii pentru că opinia lor despre orientarea sexuală proprie le este ostilă. Și homosexualii ar putea invoca în favoarea acțiunii lor libertatea de a scrie, produce și răspândi publicații relevante, de a propovădui cultura gay, de a avea legături între ei, și totuși, CNCD i-ar putea sancționa pentru discriminare. Cum rezolvă democrația militantă această situație contradictorie la care o duc premisele ei?

³⁹ Consiliul director al CNCD a ținut să remarce că afirmațiile au făcut referire directă la P.M.G. și nu la preceptele generale ale Bisericii Ortodoxe cu privire la homosexualitate.

⁴⁰ Nu s-a găsit nicio responsabilitate Episcopiei Dunării de Jos pentru faptele de discriminare săvârșite de reprezentanții săi, în speță preotul consilier.

Situația creată este rezultatul implicării statului, direct, în raporturile dintre o concepție sau alta prin sancțiuni selective. Această implicare folosește ca prezumție de legitimitate datorită democrației militante de a salva bazele păcii sociale prin limitarea unor manifestări, inclusiv la nivel de idei. Numai că valorile democrației sunt mulțimea drepturilor și libertăților în integralitatea lor. Sancționarea ideilor împinge politica publică, așa cum am arătat, în aporii. Niciun principiu „obiectiv” nu spune care dintre drepturi trebuie apărat de către stat⁴¹. Să fie acesta dreptul homosexualului de a nu fi tratat cu dispreț la oficierea slujbelor? Ori dreptul preotului de a opri ironizarea tezelor pe care le predică?

Imposibilitatea de a le rezolva creează printre altele un sentiment – pe termen lung costisitor – de tratament diferențiat, de injustiție. Molnár Jozsef a fost sancționat de către CNCI cu 5 milioane de lei pentru a fi afirmat: „În Ungaria trăiesc 10 milioane de oameni, dar numărul acestora ne indică altceva. [...] Ungaria este singura țară care pas cu pas devine al doilea Israel”⁴². Este oare acceptabil pentru Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării să aplice sancțiunea amintită și în același timp să mențină pe piață o carte precum Coranul, unde, în versetul 60 din Sura V, stă scris: „evreii, fii de maimuțe și porci?”⁴³ Iar dacă evreitatea are la rândul ei un sens religios, oare cultul mozaic nu poate vedea în declarația Coranului o încălcare a demnității sale religioase? Cum trebuie să aleagă statul? Să protejeze demnitatea islamică în fața celei iudaice ori invers?

Sunt numeroase studiile referitoare la democrația militantă care au contestat funcționalitatea ei în raport prin pierderile în planul valorilor democratice. Michael Minkenberg concluzionează în urma cercetării lor sale că „daunele aduse democrației depășesc în greutate beneficiul obținut prin controlul statului în cazul luptei împotriva dreptei radicale, în particular când aceasta se duce la nivelul instituțional al democrației militante”⁴⁴.

Dar nu deficiența democrației militante în asigurarea scopurilor planificate constituie aspectul care concentrează atenția acestei analize, ci inerenta ei lipsă de coerență și injustiția produsă. Soluția pe care o propun pentru a tranșa această situație este de renunțare la opțiunea intervenției punitive a statului, în favoarea afirmării neutralității acestuia față de idei. Dar o *neutralitate militantă*, ceea ce înseamnă ieșirea sa din statutul de organ care sancționează, în favoarea celui care hotărăște asupra asistenței publice în funcție de raportul pe care anumite idei îl au cu valorile constituționale ale democrației liberale.

Ce înseamnă, în detaliu, „neutralitatea militantă”? Aceasta corespunde recunoașterii de către stat a caracterului său neutru în raport cu valorile cu care se confruntă o societate și, în același timp, recunoașterea obligației sale de a urma politici benefice

⁴¹ Există desigur distincții între drepturi, precum categoria celor derogabile și, respectiv, a celor ne-derogabile.

⁴² „Cazul Molnár”: combaterea discriminării și libertatea de expresie în România, în Noua Revistă de Drepturile Omului nr. 3-4/2005, p. 126-138.

⁴³ Paul Berman, *Teroare și liberalism*, Ed. Cartea veche, București, 2005, p. 136.

⁴⁴ Michael Minkenberg, *Repression and reaction: militant democracy and the radical right in Germany and France*, *Patterns of Prejudice*, Vol. 40, No. 1/February 2006, p. 25-44.

pentru aceasta. *Dacă statului i se poate refuza dreptul să decidă, prin sancțiune, „ce e rău” în raport cu „ce e bine”, nu i se poate contesta implicarea în promovarea valorilor democrației.* Militantismul statului în favoarea democrației este legitim, iar neutralitatea militantă explică de ce politicile publice pot și trebuie să promoveze principiile de toleranță ale democrației liberale.

Paradigma neutralității militante are o soluție clară, după opinia mea, în conflictul care opune principiile respectului față de specificitate și dogmele anumitor mișcări religioase. În cazul *Ion Stanciu contra P.M.G.*, neutralitatea statului impune recunoașterea libertății religioase a cărei exercitare a permis preotului să își manifeste atitudinea sa ostilă față de un coleg homosexual. Ca un al doilea exemplu, este la fel de firesc pentru stat să accepte criticile aduse caricaturilor sau Codului lui Da Vinci. Dar în aceeași măsură, militantismul său democratic îl obligă să nu susțină concepțiile, credințele, ideologiile, manifestările care afectează valorile ce reprezintă însuși fundamentul său. Statul nu are de ce să finanțeze bisericile care sunt purtătoare ale manifestărilor de intoleranță față de homosexuali sau alte identități fragile. Corespunzător, nu este cazul ca producțiile jurnalistice și artistice resimțite ca insultătoare de anumite comunități să aibă finanțări sau susțineri simbolice de la stat.

În particular, autorităților publice li se cere să se abțină de la promovarea filosofiilor și credințelor intolerante între copii și tineri. Doctrina neutralității statului întâlnește principiile generale de drept care s-au exprimat deja în astfel de chestiuni:

„Dacă guvernele încearcă să îndoctrineze copiii conform unei anumite religii sau ideologii, dreptul internațional și jurisprudența sa introduc limite stricte. Educația religioasă obligatorie în școlile publice este interzisă, iar «educația etică» este permisă numai dacă este prezentată într-o manieră neutră”⁴⁵.

Or, această afirmație are de întâmpinat tradiția din țări precum Italia, Spania și Grecia sau evoluții din țări precum România, unde învățământul religios are o anumită greutate. În acest context, regula neutralității militante este ca statul să limiteze măcar acel tip de învățământ religios care susține intoleranța și neagă gândirea liberă.

Neutralitatea militantă mai întâlnește un alt principiu, enunțat de către Comitetul de drepturile omului când a interpretat art. 18 al Pactului internațional privind drepturile civile și politice, important în sistemele religioase complexe cu mai multe tipuri de actori religioși. Comitetul sublinia că existența cultelor privilegiate „nu trebuie să afecteze niciunul dintre drepturile garantate de Pact [...] și nici să ducă la vreo discriminare a aderenților unor alte religii ori agnostici”⁴⁶. Or, acesta este chiar tipul specific de veghe a neutralității militante, care obligă statul să se preocupe de politicile lui față de culte, și nu de politicile pe care și le propun cultele însele.

⁴⁵ *Manfred Nowak, Tanja Vospernik*, Permissible Restrictions on Freedom of religion or Belief, în *Tore Lindhol, W. Cole Durham, Bahia G. Tahzib-Lie* (eds.), *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2004, p. 171.

⁴⁶ *Tad Stahnke*, Equality and Religious Preferences: Theoretical, International and Religious Perspectives, în *Peter G. Danchin and Elisabeth A. Cole* (eds.), *Protecting the Human Rights of Religious Minorities in Eastern Europe*, Columbia University Press, New York, 2002, p. 102.